

MIDWINTER ROOFVOGELTELLING 2010

Een geslaagde Vogelwachtactiviteit

Frits Franssen en Frank Sidler

In de loop van 2009 besloot het bestuur van de Vogelwacht Utrecht om na tien jaar rust de roofvogeltellingen in de provincie Utrecht nieuw leven in te blazen door in 2010 de midwinter roofvogeltelling te organiseren. Dit aansluitend op het themanummer van *de Kruisbek* over roofvogels, dat eind 2009 verscheen (2009-5). Naspeuringen in de archieven van de Vogelwacht door Ard Wagenaar leverden een overzicht van publicaties over roofvogels op. In 1977 is voor het eerst melding gemaakt van een roofvogeltelling in de provincie Utrecht. Na een bloeitijd tot in de jaren tachtig werd het stil. In 1997 vond een wedergeboorte plaats maar na 2000 werd het opnieuw stil. Voor het bestuur reden om de tellingen nieuw leven in te blazen.

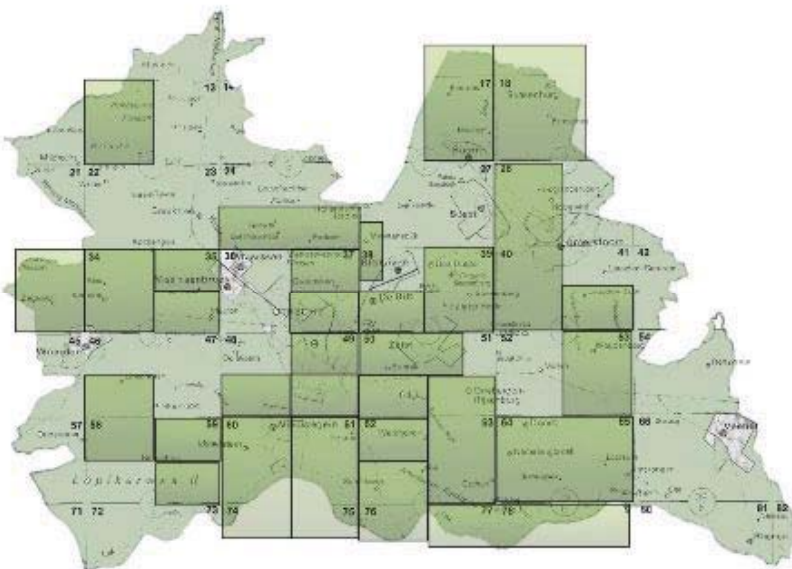
Naast het verzamelen van gegevens over roofvogels tijdens de winterperiode, zag het bestuur in zo'n midwintertelling ook de meerwaarde van een activiteit die gedragen wordt door leden uit alle zes afdelingen van de vereniging. Daarbij is gedacht aan het maken, het hernieuwen of verbeteren van de onderlinge contacten en het leggen van een basis voor het begeleiden van minder- of onervaren waarnemers door de grote groep zeer ervaren waarnemers die binnen de Vogelwacht Utrecht al sinds jaar en dag werkzaam is. Ook toen al gingen de gedachten uit naar een meerjarenproject met daaraan gekoppeld de ambitieuze vraag: bestaat er verband tussen het aantal waargenomen roofvogels gedurende de winterperiode en aantoonbare verandering(en) van het klimaat?

Op 17 december 2009 werd voor de deelnemers een informatieavond gehouden. Wellicht hadden we toen de voortekenen van een koude en ijzige winterperiode moeten herkennen. Een enorm pak sneeuw verhinderde menigeen om de plaats van samenkomst te bereiken. Zij ontvingen het informatiepakket de volgende dagen per post. Dat de sneeuwval en kou van deze avond slechts het begin waren van een bijna ouderwetse winter, staat menigeen nog helder voor de geest.

Systematiek

Diverse mogelijkheden werden op een rij gezet. Helaas beschikt de Vogelwacht Utrecht (VWU) zelf niet over een Geografisch Informatie Systeem (GIS). Een belangrijke voorwaarde was dat de VWU zelf de verzamelde gegevens ter beschikking zou houden voor latere analyse. SOVON had geen kant en klare oplossingen voor ons en het ontwikkelen van een op onze mogelijkheden en wensen toegesneden applicatie was om budgettaire redenen niet gewenst. Het gestelde doel om zoveel mogelijk leden bij dit project te betrekken, kon ons inziens het best worden bereikt door aan een aantal wensen tegemoet te komen en daarmee de deelname zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Eenvoud, vertrouwde omgeving en duidelijke maar vooral ook snelle verslaglegging stonden daarbij voorop. Na alle voor- en nadelen tegen elkaar te hebben afgewogen, werd besloten om voor de gebieds toewijzing gebruik te maken van de *Topografische atlas van de provincie Utrecht* (Wolters-Noordhoff, 1989).

Iedere bladzijde werd beschouwd als één afzonderlijke kaart. Iedere deelnemer kon zijn of haar voorkeur opgeven om te gaan tellen in één of meerdere gedeelte(n) van één of meer kaart(en). Iedere kaart werd horizontaal in twee gelijke delen verdeeld. Om ieder deel te kunnen definiëren, kreeg de bovenste helft de toevoeging A aan het kaartnummer en de onderste helft de toevoeging B. Binnen de grenzen van de gekozen kaart(en) bepaalde de waarnemer zelf zijn route met

Figuur 1 Projectie van de bezette telgebieden op de provinciekaart van Utrecht.

in achtneming van de voorwaarden zoals die in de verstrekte handleiding werden gesteld. De gebruikte schaal van 1:25.000 maakt het uitzetten van de telroute eenvoudig omdat 1 cm op de kaart in werkelijkheid 250 meter is. Ter voorkoming van dubbeltellingen op de grenzen van de kaart, werd geadviseerd om met de route 1 cm van de rand te blijven. Hierdoor ontstond een bufferzone van 500 meter tussen twee aaneengesloten gebieden. Om het aantal waarnemingen per route zo groot mogelijk te maken, werd geadviseerd om stedelijk gebied en dichtbeboste delen zo mogelijk te vermijden. Hoog cirkelende, overvliegende en dode roofvogels mochten niet als waarneming worden genoteerd. Ze konden wel, net als waarnemingen buiten de tijd of waarnemingen tussen twee telpunten in, in een aparte rubriek van het telformulier worden vermeld.

In totaal werden 34 telgebieden bestaande uit één of meer (delen van) kaarten in het onderzoek betrokken. Ten noorden van de stad Utrecht werd in plaats van een kaart of kaartdeel een bestaande PTT-route opgenomen in de telling. In figuur 1 zien we een projectie van de door de deelnemers uitgekozen telgebieden op de provinciekaart van Utrecht. Hieruit blijkt dat dit, ondanks de grote groep enthousiaste deelnemers in 2010, niet tot een volledige dekking van de provincie Utrecht heeft geleid.

Er werd in twee perioden geteld. De eerste periode liep van 16-24 januari 2010, de tweede van 13-21 februari 2010. In beide perioden ging de voorkeur uit naar het eerste weekend.

We hebben dankbaar gebruik gemaakt van de handleiding voor de PTT-telling (PuntTransectTelling) zoals die is beschreven door Arjan Boele (Boele, 1988). Omdat het in deze handleiding gaat om het tellen van broedvogels, moesten door ons bepaalde zaken voor de wintertelling worden aangepast. Zo werden onder

meer de voorwaarden voor het te kiezen telpunt uitgebreid met een extra aanwijzing ten aanzien van de continuïteit en de bereikbaarheid van het telpunt. De afstand tussen twee opeenvolgende telpunten werd op minimaal 500 meter gesteld. Voor waarnemers in open gebieden zonder zichtbelemmering werd de mogelijkheid geboden om de afstand zover nuttig en wenselijk te vergroten.

Analoog aan de handleiding van Boele is uitgegaan van zes biotoopomschrijvingen, te weten: 1) bos, 2) droog natuurlijk, 3) nat natuurlijk, 4) bouw- en weiland, 5) bebouwd en 6) water.

Voor het eerst in het bestaan van de Vogelwacht Utrecht werd gebruik gemaakt van een digitaal registratieformulier. Hierin kon men de naam van de waarnemer en eventuele medewaarnemer(s) en zijn/haar/hun teller identificatienummer, de datum, biotooptypen van de telpunten, de windkracht en windrichting, afgelegde afstand, tijdsduur, wijze van vervoer en vanzelfsprekend de waarnemingen vastleggen. De mogelijkheid om aan te geven of er sprake was van een geheel of gedeeltelijk ijs- of sneeuwdek, was wel zeer toepasselijk.

Bij enkele waarnemers deden zich met de nieuwe wijze van registratie in de aanloop enige problemen voor. Maar deze wijze van aanleveren heeft zich tijdens de verwerking van de gegevens inmiddels bewezen. Sommige waarnemers bedienden zich voor het vastleggen van het telpunt van moderne technische mogelijkheden. Door de opgaaf van GPS-coördinaten en/of het aanleveren van digitale opname(n) van het telpunt lijkt het maken van situatieschetsen op korte termijn tot het verleden te gaan behoren.

Het weer tijdens de telperioden

Voor het gevoel hadden we te maken met een koude winter. Was dat ook zo? De gegevens zoals opgegeven door het KNMI (www.knmi.nl) voor het station De Bilt zijn in tabel 1 en figuur 2 samengebracht voor de telperioden in januari en februari 2010. Per datum (D) zijn de gemiddelde temperatuur (GT), de hoogste temperatuur (HT), de laagste temperatuur (LT), het zicht in kilometers (Z), de windkracht in Bft (B) en de windrichting (R) opgenomen. De gemiddelde temperatuur over januari 2010 is in De Bilt uitgekomen op -0,5 °C tegen een langjarig gemiddelde van 2,8 °C. De laatste keer dat een maand met een negatieve gemiddelde temperatuur eindigde, was in januari 1997. Het werd toen gemiddeld -1,2 °C.

Februari was de derde koude wintermaand op rij. De gemiddelde temperatuur in De Bilt is uitgekomen op 1,6 °C, tegen een langjarig gemiddelde van 3,0 °C. De eerste week van de maand lag de temperatuur rond de normale waarde voor de tijd van het jaar en was het onder invloed van depressies wisselvallig. Daarna was tot de 16e een hogedrukgebied ten noordwesten van ons land bepalend voor het weer. Vanuit het oosten werd koude lucht aangevoerd. Tijdens de nachten vroom het meest matig maar lokaal ook streng. Overdag bleef het op veel plaatsen licht vriezen. Na 16 februari werd het weer in toenemende mate bepaald door depressies in onze omgeving. Het weerbeeld was wisselvallig en de temperatuur liep geleidelijk op tot boven de normale waarde voor de tijd van het jaar.

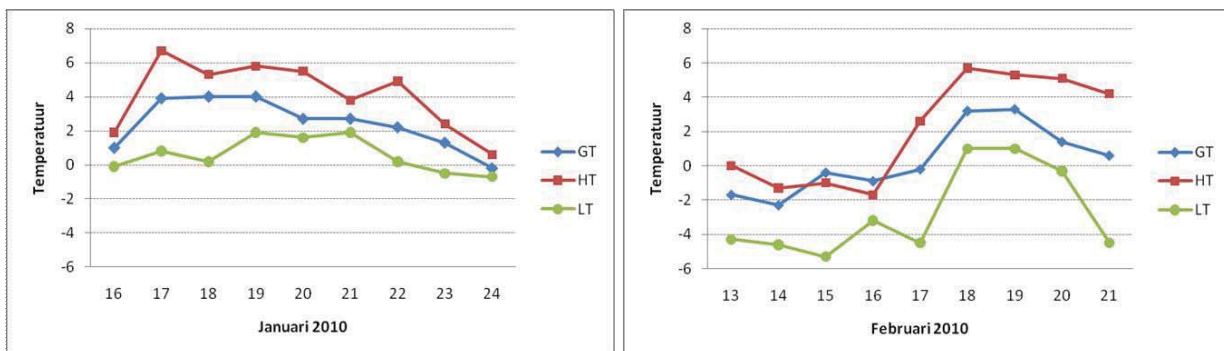
In tabel 1 staan de werkelijke temperaturen zoals die door de meteorologische dienst werden gemeten in de telperioden van januari en februari 2010. Dat de gemeten temperatuur en de gevoelstemperatuur ver uit elkaar kunnen liggen,

blijkt uit deze cijfers in combinatie met de herinnering aan de rode neuzen en de bevroren handen. In figuur 2 zien we de gemiddelde (GT), de maximum (HT) en de minimum temperatuur (LT) grafisch weergegeven voor resp. de periode in januari en februari. We gaan in dit verslag niet verder in op de mogelijke betekenis van de zichtomstandigheden, windkracht en windrichting.

Januari 2010						
D	GT	HT	LT	Z	B	R
16	1	1,9	-0,1	1,2	3	ZZO
17	3,9	6,7	0,8	0,1	2	ZO
18	4	5,3	0,2	0,2	2	ZW
19	4	5,8	1,9	0,2	2	NNW
20	2,7	5,5	1,6	0,8	3	O
21	2,7	3,8	1,9	3,7	2	O
22	2,2	4,9	0,2	3,5	3	OZO
23	1,3	2,4	-0,5	1,4	3	ZO
24	-0,2	0,6	-0,7	1,8	2	O

Februari 2010						
D	GT	HT	LT	Z	B	R
13	-1,7	0	-4,3	15	2	N
14	-2,3	-1,3	-4,6	3,1	2	NO
15	-0,4	-1	-5,3	1,5	2	OZO
16	-0,9	-1,7	-3,2	2,9	3	ZZO
17	-0,2	2,6	-4,5	3,7	2	OZO
18	3,2	5,7	1	1,5	2	ZZO
19	3,3	5,3	1	7	3	ZW
20	1,4	5,1	-0,3	2,3	3	ZWZ
21	0,6	4,2	-4,5	0,1	2	Z

Tabel 1 Meteorologische data per dag gedurende de telperioden in januari en februari 2010.

Figuur 2 De gemiddelde (GT), maximum (HT) en minimum temperatuur (LT) per dag gedurende de telperioden in januari en februari 2010.

De kans om roofvogels waar te nemen en juist te determineren, is afhankelijk van meerdere factoren (Bijlsma et al, 1993): de kwaliteit van de waarnemer, de tijdsbesteding van de waarnemer en de activiteit van de roofvogels. Wat betreft de kwaliteit hebben we al in de inleiding gememoreerd dat we met ervaren waarnemers van doen hadden. De tijdsbesteding lag volgens de gekozen systematiek van de PTT-handleiding vast op 5 minuten. In deze 5 minuten ging het uitsluitend om een getalsmatige waarneming van soorten. Buiten dit tijdsbestek was er alle ruimte om zo mogelijk nadere kenmerken van individuele vogels te bepalen. Of en hoe de activiteit van de roofvogels in deze perioden is beïnvloed door bijvoorbeeld de koude, de sneeuwval, het ijs e.d. zullen we eerst in vergelijking met volgende jaren kunnen bepalen. Over activiteit tijdens het foerageren, komen we bij de bespreking van de waarneming van de blauwe kiekendief uitgebreid terug.

Waarnemingen

Ondanks de vaak barre omstandigheden door de lage temperatuur, snijdende wind, sneeuwval en ijs gingen vrijwel alle waarnemers beide keren toch op pad. Door de ten gevolge van sneeuw en ijs slechte begaanbaarheid van hun route, waren er twee uitvallers: in elke periode één. In januari 2010 werden 635 roofvogels en in februari 628 roofvogels verdeeld over acht soorten waargenomen.

In tabel 2 zien we de aantallen per soort. Het leeuwendeel van deze aantallen moeten we toeschrijven aan de buizerd en de torenvalk. De derde plaats - nog net vóór de sperwer - is voor de blauwe kiekendief.

	Jan	Feb
Blauwe kiekendief	27	17
Buizerd	477	478
Havik	7	13
Ruigpootbuizerd	3	2
Smelleken	3	0
Sperwer	22	23
Slechtvalk	2	6
Torenvalk	94	89

Tabel 2 Aantal getelde roofvogels.

Verdeling van de telpunten over de biotopen

Tabel 3 geeft de verdeling aan van de zes biotooptypen over de telpunten. De rij met "aantal telpunten" toont het aantal telpunten dat voldoet aan het daarboven vermelde type biotoop. In de daarop volgende rij is dit aantal uitgedrukt in procenten van het totaal.

	Bos	Nat natuurlijk	Droog natuurlijk	Bouw- en weiland	Bebouwd	Water
Aantal telpunten	175	14	37	409	21	9
% van totaal	26,3	2,1	5,6	61,5	3,2	1,4
Waarnemingen januari	65	33	14	518	5	2
% per biotoop	10,2	5,2	2,2	81,3	0,8	0,3
Waarnemingen februari	53	10	23	536	4	3
% per biotoop	9,1	1,7	3,3	84,7	0,7	0,5

Tabel 3 Biotoopverdeling over de telpunten en waarnemingen per biotoop.

Het is niet verbazingwekkend dat in onze provincie de biotooptypen *bouw- en weiland* en *bos* sterk zijn vertegenwoordigd. De in de tabel vermelde percentages voor deze biotooptypen - 61,5% voor *bouw- en weiland* en 26,3% voor *bos* - zijn echter uitsluitend van toepassing op de telpunten. Zij nemen daarmee respectievelijk een eerste en tweede plaats in. Het al in de inleiding genoemde advies om de route niet uit te zetten in dichtbeboste en stedelijke gebieden is zonder enige twijfel van invloed op deze waarden.

Verder toont de tabel hoe de waarnemingen van januari over de zes biotopen zijn verdeeld. De opgaaf is in aantallen weergegeven in rij 3 en in percentages van het totale aantal waarnemingen in rij 4. Voor de maand februari zien we deze cijfers terug in respectievelijk rij 5 en 6.

Uit de gegevens van tabel 3 blijkt dat in ieder biotoop roofvogels zijn waargenomen. Dat de meeste waarnemingen worden gedaan op de telpunten in de meest

voorkomende biotoopsoorten, te weten *bouw- en weiland* en *bos*, lijkt getalsmatig voor de hand te liggen. Is dit werkelijk de enige reden of spelen andere factoren een rol?

Verspreiding van de soorten over de biotopen

Er is al veel onderzoek gedaan naar en geschreven over de voorkeur van roofvogels voor een biotoop tijdens de broedtijd. Interessant lijkt het om te zien of wij aanwijzingen kunnen vinden voor een voorkeursbiotoop in de wintertijd. Heeft een soort één of meer voorkeuren voor een type biotoop? Om dit na te gaan, is er een overzicht gemaakt van de waarnemingen van de acht soorten roofvogels over de zes gedefinieerde biotopen. In tabel 4 is dit weergegeven voor de maand januari.

	Bos		Nat natuurlijk		Droog natuurlijk		Bouw- en weiland		Bebouwd		Water		Totaal
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	
Blauwe kiekendief	0	0	0	0	0	0	27	100	0	0	0	0	27
Buizerd	47	9,9	25	5,2	9	1,9	392	82,2	2	0,4	2	0,4	477
Havik	1	14,3	2	28,6	2	28,6	2	28,6	0	0	0	0	7
Ruigpootbuizerd	1	33,3	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	3
Smelleken	2	66,7	1	33,3	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Sperwer	4	18,2	1	4,5	1	4,5	15	68,2	1	4,5	0	0	22
Slechtvalk	0	0	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2
Torenavalk	10	10,6	4	4,3	1	1,1	77	81,9	2	2,1	0	0	94
Steenuil	0	0	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2
Totaal	65	10,2	33	5,2	14	2,2	518	81,3	5	0,8	2	0,3	637

Tabel 4 Voorkomen van de roofvogels en steenuil per biotoop in de maand januari.

Per biotoop zijn twee kolommen opgenomen. De eerste voor het aantal waarnemingen van de betreffende soort binnen de biotoop. De tweede kolom geeft het percentage van de waarnemingen van de genoemde vogel ten opzichte van het totaal aantal waarnemingen over de zes biotooptypen. Uit de vermelde waarden valt op dat blauwe kiekendief, slechtvalk, buizerd en torenvalk voornamelijk zijn waargenomen boven *bouw- en weiland*, het smelleken vooral werd gezien in *bos* en de havik geen verschil leek te maken tussen *bos*, *droog natuurlijk*, *nat natuurlijk* en *bouw- en weiland*. Slechts in twee gevallen zijn er roofvogels in de biotoop *water* waargenomen (buizerds).

Hoewel de opzet van de midwintertelling zich specifiek gericht heeft op het tellen van roofvogels, is de mogelijkheid opengehouden om waarnemingen van uilen toe te voegen. Zowel in januari als in februari zijn steenuilen waargenomen (zie tabel 4 en 5).

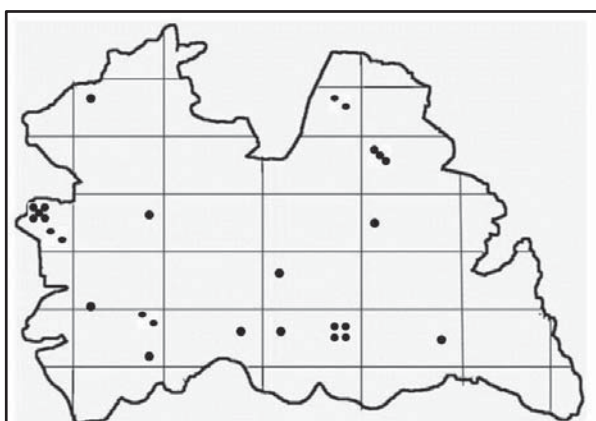
	Bos		Nat natuurlijk		Droog natuurlijk		Bouw- en weiland		Bebouwd		Water		Totaal
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	
Blauwe kiekendief	1	5,9	0	0	0	0	16	94,1	0	0	0	0	17
Buizerd	44	9,2	8	1,7	18	3,8	399	83,5	3	0,6	3	0,6	478
Havik	0	0	1	7,7	0	0	12	92,3	0	0	0	0	13
Ruigpootbuizerd	0	0	0	0	1	50	1	50	0	0	0	0	2
Smelleken	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sperwer	5	21,7	1	4,3	0	0	16	69,6	1	4,3	0	0	23
Slechtvalk	0	0	0	0	0	0	6	100	0	0	0	0	6
Torenavalk	3	3,4	0	0	4	4,4	82	92,1	0	0	0	0	89
Steenuil	0	0	0	0	0	0	4	100	0	0	0	0	4
Totaal	53	8,4	10	1,6	23	3,6	536	84,8	4	0,6	3	0,5	632

Tabel 5 Voorkomen van de roofvogels en steenuil per biotoop in de maand februari.

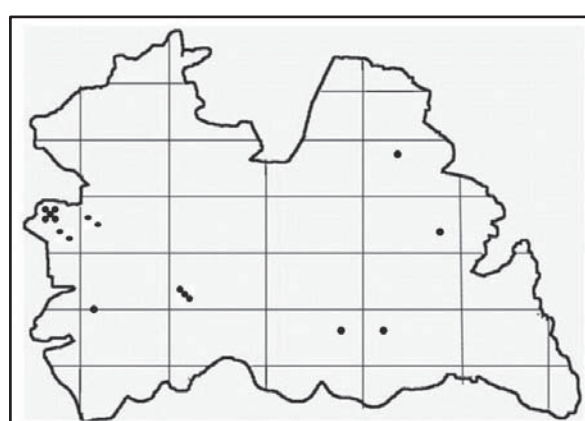
In tabel 5 zien we - analoog aan tabel 4 - het voorkomen van de roofvogels en steenuil per biotoop voor de maand februari. Ook hier mogen we vaststellen dat blauwe kiekendief, slechtvalk, buizerd en torenvalk het meest zijn waargenomen boven *bouw- en weiland*. Boven *water* werden alleen drie buizerds gezien.

Bespreking van de soorten

In de figuren 3 tot en met 19 kunnen we de verdeling per soort over onze provincie zien. Met uitzondering van de stippen van de buizerd geeft iedere stip één vogel weer.

Figuur 3 Blauwe kiekendief, 27 ex in januari

Figuur 4 Blauwe kiekendief, 17 ex in februari

De waarneming van het relatief grote aantal **blauwe kiekendieven** is mogelijk te verklaren door de ijzige kou in de winter van 2010 in Noord-Duitsland en Scandinavië. Door een (vrijwel) gesloten sneeuw- en ijsdek en de lage temperatuur

was er ter plaatse bovendien een verminderd aanbod aan prooidieren. En dat terwijl de koude weersomstandigheden juist een hogere stofwisseling vereisten om op temperatuur te kunnen blijven. Beide redenen zullen er toe hebben bijgedragen dat deze populaties zich, meer dan in mildere jaren, gingen verplaatsen. Voor Nederland zijn nog geen cijfers bekend over het aantal prooidieren tijdens de winter van 2010, hoewel Bijlsma (2010) waarnemingen beschrijft van verhoogde activiteit van over de sneeuw lopende en springende bosmuizen. Ook zag hij na het verdwijnen van de sneeuw een netwerk van loopgangen van veldmuizen. Zijn artikel met de kop *Muizenpiek op komst* (2010) wijst in de richting van een verhoogd aanbod van deze soorten als prooidieren.

Blauwe kiekendief man - Reint Jakob Schut

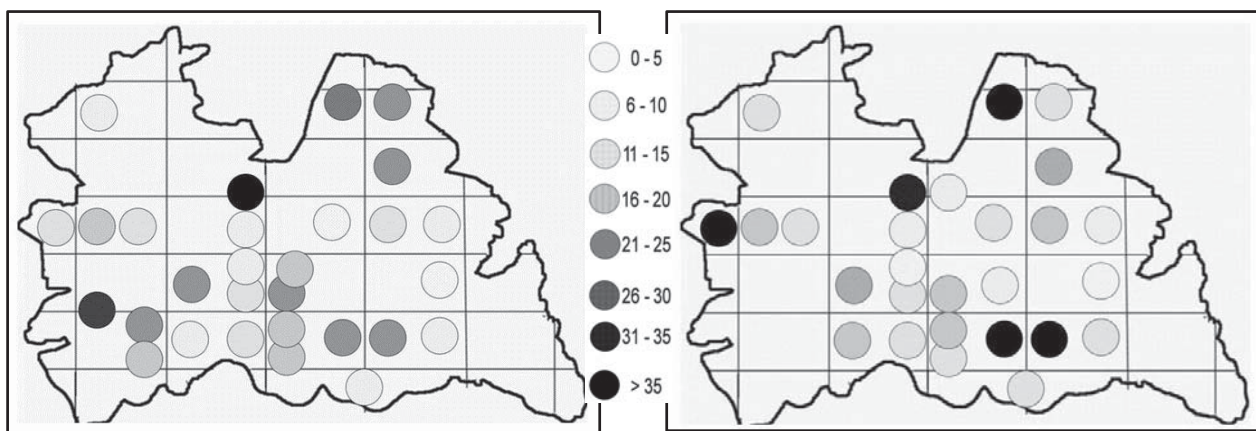
Door het brede smaakpalet van de blauwe kiekendief waren er in Nederland nog wel prooidieren voorhanden. Op het menulijstje prijken in de zomer fazant, weiden zangvogels, jonge konijnen en muizen en in de winter naast de veldmuis ook dwergmuis en zangvogels (Bijlsma en Glimmerveen, 2005). Aan de hand van de gegevens op de registratieformulieren kan worden afgeleid dat in ons gebied zeker niet altijd en overal sprake was van een gesloten ijs- of sneeuwdek. Mogelijk is er voldoende aanbod geweest, ondanks de ook voor onze begrippen extreme ijs- en sneeuwomstandigheden.

Mebs en Schmidt (2006) geven aan dat de hoeveelheid energie die de prooi oplevert minstens gelijk moet zijn aan de hoeveelheid energie die het foerageren kost (tijdens het grootbrengen van de jongen moet de energie-opbrengst duidelijk hoger zijn). Uitgaande van een versnelde stofwisseling die noodzakelijk was om

op temperatuur te blijven, moest de vogel daarom zo spaarzaam mogelijk met de beschikbare energie omgaan. Door voldoende aanbod aan prooidieren kon worden volstaan met vluchten over kortere afstand. Hierdoor nam niet alleen het energiegebruik maar ook de territoriumgrootte af en ontstond er ruimte voor blauwe kiekendieven die de Duitse en Scandinavische gebieden hadden verlaten. De door de waarnemers gesignaleerde exemplaren zullen daarom een mengeling zijn van standvogels, deeltrekkers en deze "buitenlandse" exemplaren.

In januari was de biotoop *bouw- en weiland* de enige plaats waar de blauwe kiekendieven werden waargenomen. In februari vormde slechts één van de 17 waargenomen vogels een uitzondering door voor *bos* te kiezen. Merkwaardigerwijs werden door de Natuur- en Vogelwacht Culemborg bij hun telling van 30 januari 2010 (NVWC, 2010) juist geen blauwe kiekendieven waargenomen. En dat ondanks de spectaculaire aantallen van de weken ervoor in de Mariënwaerdt, zoals in het verslag op hun website valt te lezen. Ook in andere delen van het land kwamen hoge aantallen voor.

In het Leidsch Dagblad van 16 januari 2010 maakt de boswachter van Natuurmonumenten - M. van Schie - enthousiast melding van 33 blauwe kiekendieven in het gebied van de Nieuwkoopse Plassen. Natuur- en Vogelwacht de Krimpenerwaard stelt in hun nieuwsbrief van maart 2010 dat er bij hun wintertelling ook "veel" blauwe kiekendieven zijn waargenomen. Zij bevestigen de 33 ex. in Nieuwkoop met als aanvulling daarop dat het hier een slaapplek betreft. De keuze van de blauwe kiekendief voor de biotopen *bos* en *bouw- en weiland* vertonen overeenkomst met het voorkomen van de diverse soorten prooidieren.

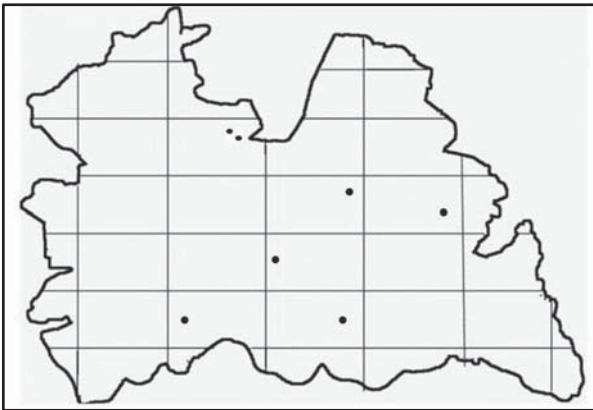

Figuur 5 Buizerd, 477 ex januari

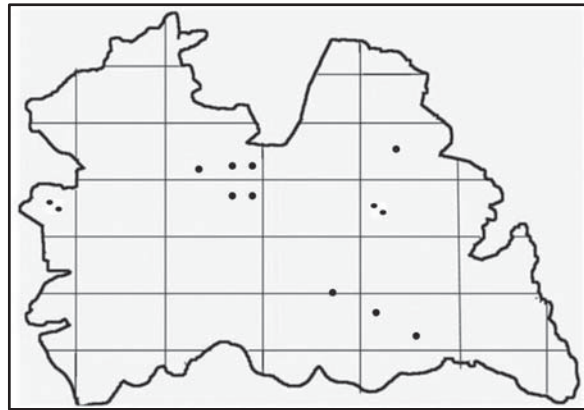
Figuur 6 Buizerd, 478 ex februari

De **buizerd** is in ons land, op de torenvalk na, de meest verbreide roofvogel en veruit de talrijkste vertegenwoordiger van deze groep (SOVON, 2002). De buizerd was zowel in januari als in februari de enige van de acht soorten roofvogels die in alle biotopen is waargenomen. Op hun menukaart staan het hele jaar door ondermeer veldmuizen, mollen, jonge konijnen, vogels, amfibieën, reptielen, insecten, vissen en regenwormen. Ook Van den Bijtel (1990) noemt deze laatste lekkernij en maakt daarbij de aantekening dat dit voedsel in de broedtijd juist van ondergeschikt belang is. Ondanks het ontbreken van diverse soorten voedsel gedurende de winterperiode is er toch een voldoende breed scala om geen last te hebben van voedselconcurrenten die een meer specifieke voorkeur hebben, zoals

bijvoorbeeld de torenvalk. Bij deze laatste gaat de voorkeur uit naar muizen. De buizerd is, net als de blauwe kiekendief, voornamelijk waargenomen in *bos* en *bouw- en weiland*.

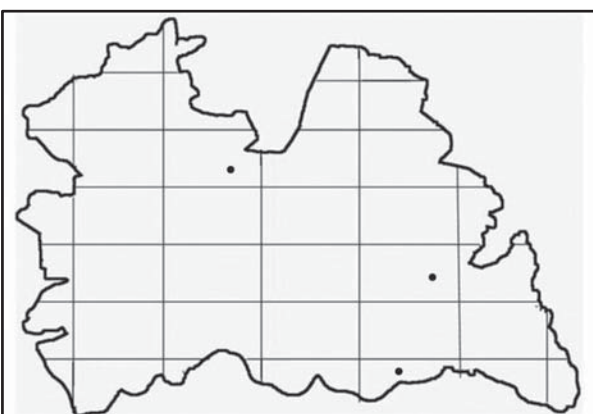

Figuur 7 Havik, 7 ex januari

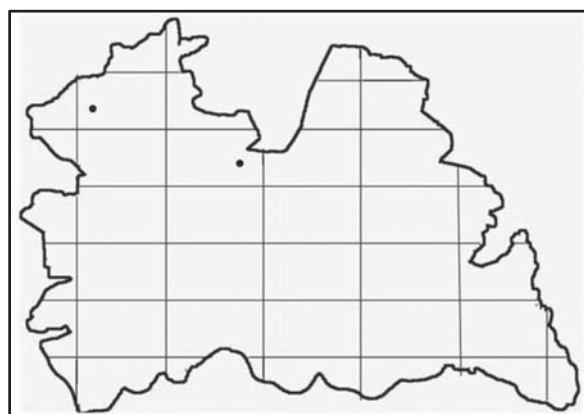

Figuur 8 Havik, 13 ex februari

De **havik** met een voorkeur voor *bos* als broedplaats (Bijlsma, 1993) werd in februari voornamelijk waargenomen boven *bouw- en weiland*. In januari werden waarnemingen genoteerd in *bos*, *nat natuurlijk* en *bouw- en weiland*. Juist de variatie in landschap biedt de havik, jaarrond, de mogelijkheid om zijn prooi te vinden en te verrassen. De voorkeur van de havik lijkt ook hier verklaarbaar vanuit het voorkomen van prooidieren. Duiven, lijsters, kraaiachtigen en spreeuwen maken voor 95% deel uit van het voedsel (Bijlsma en Glimmerveen, 2005) en verblijven in de wintertijd niet zo zeer in het bos maar juist op akkers en graslanden. De laatste 5% van het havikmenu bestaat uit konijn, haas en eekhoorn. Mebs en Schmidt (2006) stellen dat de havik, net als de torenvalk, de gunstige omstandigheden van de stad heeft ontdekt. Een mooie nestgelegenheid is met enig gemak te vinden in statige oude bomen in parken of op begraafplaatsen. Een gevarieerd aanbod aan stadsduiven en andere (zang)vogels is binnen bereik. Ook Verkerk (www.roofvogels-hw.nl) maakt in zijn verslag over de midwinter roofvogeltelling in de Hoekse Waard melding van één waarneming in de bebouwde kom van Maasdam.

Figuur 9 Ruigpootbuizerd, 3 ex in januari

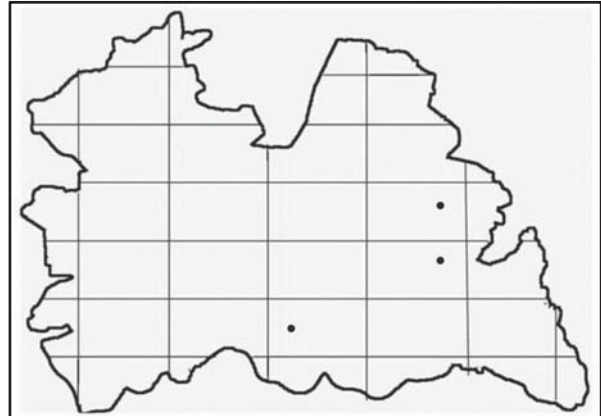

Figuur 10 Ruigpootbuizerd, 2 ex in februari

De **ruigpootbuizerd** werd in januari eenmaal in *bos*, eenmaal boven *droog natuurlijk* en eenmaal boven *bouw- en weiland* waargenomen. In februari eenmaal

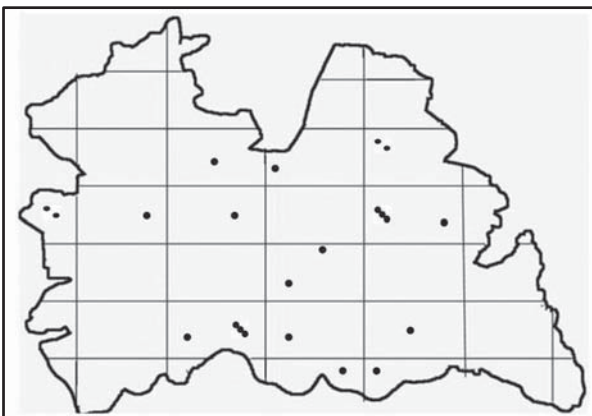
boven *droog natuurlijk* en eenmaal boven *bouw- en weiland*. Het menu is, net als bij de buizerd, nogal gevarieerd, maar de veldmuis staat op nummer één. Onze biotoopwaarnemingen komen overeen met de bevindingen van Bijlsma en Glimmerveen (2005). Dit verklaart ook het bidedrag omdat er in de biotoop weinig of geen zitposten zijn.

Het **smelleken** werd in januari drie maal waargenomen. Tweemaal in *bos* en eenmaal boven *nat natuurlijk* gebied. Het is een bekend feit dat het smelleken een supersnelle en zeer vasthoudende jager is van grote open ruimte. De voorkeur voor de maaltijd gaat uit naar zangvogels met een gewicht tussen de 15 en 100 gram. Veldleeuwerik, graspieper, vink en rietgors prijken boven aan de lijst (Bijlsma, 1993). Enkele honderden smellekens overwinteren in ons land. Dat doen ze bij voorkeur in de laaggelegen kuststreken, bijvoorbeeld de Maasvlakte, en daarnaast uitsluitend op heidevelden van de hogergelegen zandgronden (Hoogenstein en Meesters, 2009). De drie door ons waargenomen exemplaren wijken dus af van de door Hoogenstein en Meesters gevonden voorkeur. In februari is niet één exemplaar waargenomen.

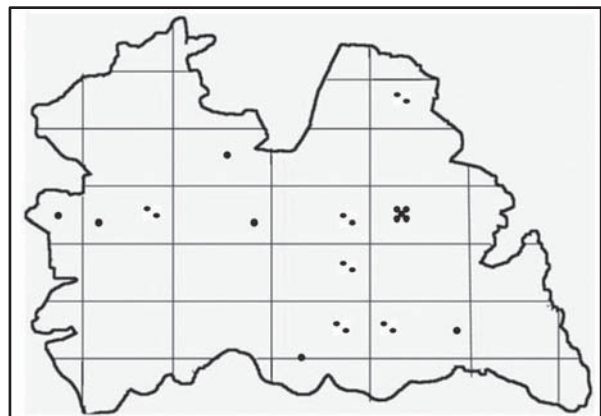

Figuur 11 Smelleken, 3 ex januari

De **sperwer** lijkt met 68,2% in januari en 69,6% in februari de voorkeur te hebben voor *bouw- en weiland*. *Bos* staat met 18,2%, resp. 21,7% op een goede tweede plaats. Omdat de sperwer bekendstaat als een behendige jager die graag gebruik maakt van de contouren van zijn jachtgebied, zijn de waarnemingen in deze biotopen goed te verklaren. Opmerkelijk is het, dat ondanks deze behendigheid, vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw het aantal slachtoffers ten gevolge van botsingen tegen ruiten, verkeer en andere objecten enorm is toegenomen. Dat de toegenomen intensiteit van het verkeer en de verstedelijking daarbij een rol spelen, is overduidelijk. Bijlsma (1993) kan deze ongevallen niet toewijzen aan de onervarenheid van juveniele vogels, al lijkt het er op dat adulte vogels die een eerdere botsing hebben overleefd, daar lering uit hebben getrokken.

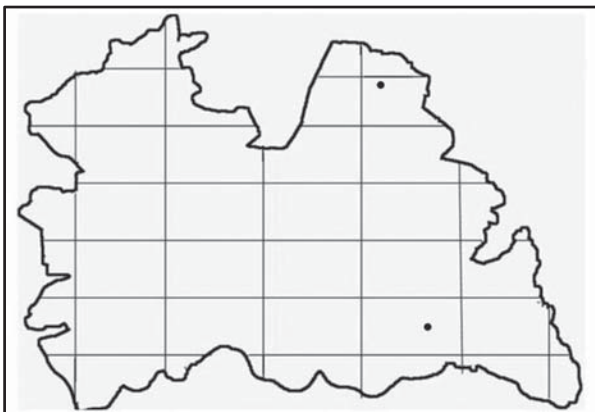
Figuur 12 Sperwer, 22 ex januari

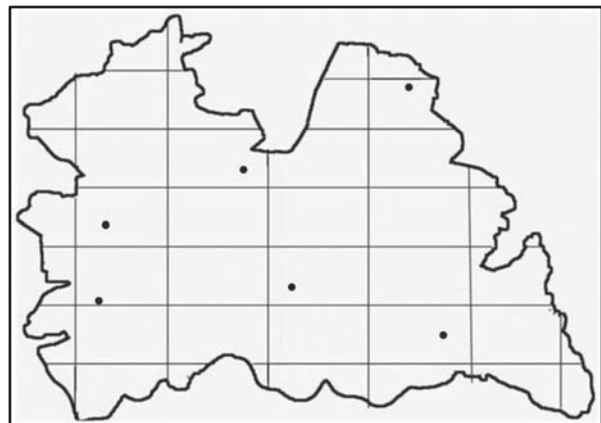
Figuur 13 Sperwer 23 ex februari

Het merendeel van de sperwers is standvogel in Nederland (Bijlsma, 1993). Verschil tussen mannetje en vrouwtje vinden we ook terug in hun voorkeur voor voedsel. Mannetjes, die kleiner en lichter zijn dan sperwervrouwtjes, houden het op kleine vogels zoals pieper, leeuwerik, roodborst, mezen, mussen en vinkachtigen, terwijl de vrouwtjes jagen op kleine duiven, lijsters, spreeuw en gaai (Bijlsma en Glimmerveen, 2005). Of deze voorkeuren ook leiden tot een andere biotoopkeuze, vereist nader onderzoek.

De **slechtvalk** is alleen waargenomen in *bouw- en weiland* met 2 exemplaren in januari en 6 exemplaren in februari. Door hun lange vleugels zijn zij zeer geschikt voor snelle vluchten in open gebied, maar ongeschikt voor het vliegen in gesloten bos (Bijlsma, 1993). Het voorkomen van de in totaal 8 waargenomen slechtvalken boven *bouw- en weiland* is volgens Bijlsma en Glimmerveen (2005) direct gerelateerd aan hun breed prooispectrum. Grote concentraties van smient, wintertaling, steltloper, duif, kramsvogel en spreeuw, eigenlijk alles tussen de 45 (leeuwerik) en 1000 gram (smient), hebben op hen een grote aantrekkingskracht. Deze groepen vinden we nu eenmaal in open landschap. Mebs en Schmidt (2006) maken gewag van steeds meer slechtvalken die op kerktorens, schoorstenen en andere hoge gebouwen hun broedplaats vinden en boven de stad op jacht gaan. Door ons zijn geen slechtvalken in deze biotoop waargenomen.

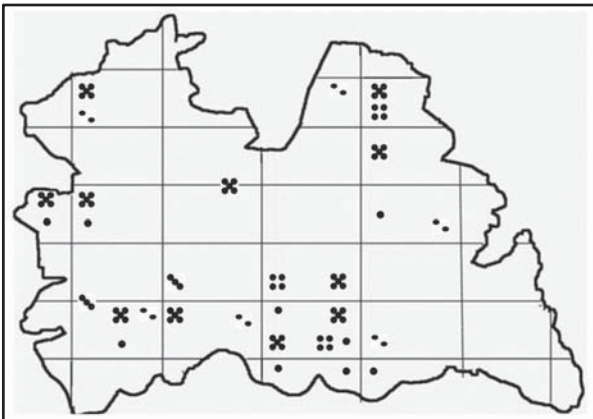
Figuur 14 Slechtvalk, 2 ex januari

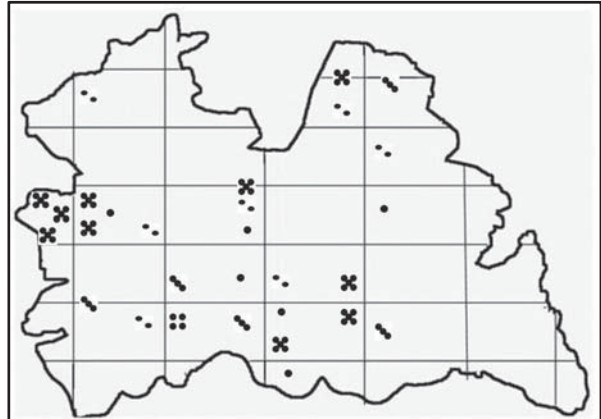
Figuur 15 Slechtvalk, 6 ex in februari

Bijlsma (1993) vindt aanwijzingen voor een zuidwestelijke trek van jonge **torenvalken** in de maand oktober. Ook de Werkgroep Roofvogels Zeeland beschrijft ringterugmeldingen (www.roofvogelszeeland.nl) van hun jonge vogels voornamelijk uit België en Noord-Frankrijk, een enkeling uit Spanje en incidenteel één uit Afrika. Desondanks waren er 94 resp. 89 waarnemingen in januari en februari. Daar waar Mebs en Schmidt in 2006 melding maken van een toenemende mate van vestiging van torenvalken en slechtvalken in stedelijke omgeving, constateren Abel et al (1999, 2009) juist een afname van het aantal vestigingen van torenvalken in het stedelijk gebied. Als mogelijke oorzaken noemen zij de verdringing door de buizerd en/of de bosuil, die in hun voedselkeuze veel minder afhankelijk zijn van het aanbod van muizen. Ook noemen zij de veranderde agrarische omstandigheden, het verminderd aanbod aan nestkasten en predatie door de havik als mogelijke oorzaken. Daarentegen kan de aanwezigheid van grote aantallen toren-

valken langs onze snelwegen juist goed verklaard worden door de aanwezigheid van veldmuizen in de wegbermen. De dichtheid van veldmuizen kan in goede jaren oplopen tot 1400 per hectare (Bijlsma, 1999).

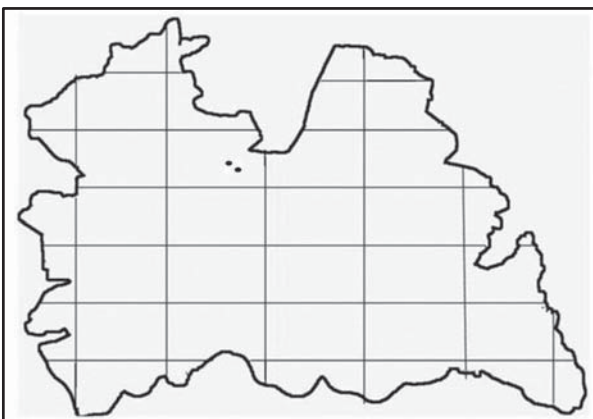

Figuur 16 Torenvalk, 94 ex januari

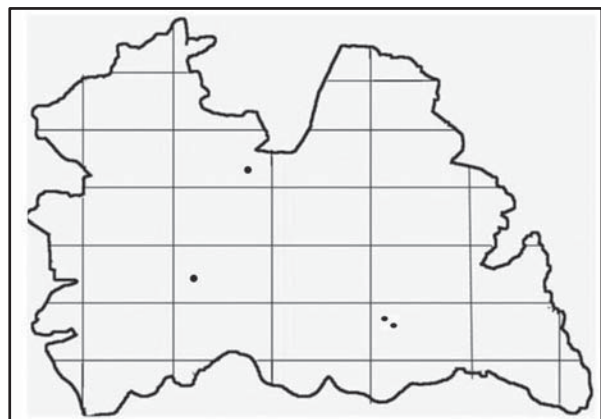

Figuur 17 Torenvalk, 89 ex februari

Volledigheidshalve geven we in hieronder de verspreidingsdiagrammen voor de **steenuil** weer.

Figuur 18 Steenuil, 2 ex januari

Figuur 19 Steenuil, 4 ex februari

De telling in cijfers

De 54 waarnemers legden op hun routes gezamenlijk een afstand af van 586 km. Daarvan werd door de doorgewinterde enthousiastelingen 327 km op de fiets voor hun rekening genomen. De overige 259 km werd per auto afgelegd. De kortste route bedroeg 6 km en de langste 45 km. De twee vroegste waarnemers begonnen in januari ieder om 9.10 uur en de laatste starter om 14.00 uur met zijn ronde. De snelste route nam 2 uur en 30 minuten in beslag en de langste 6 uur en 45 minuten. In totaal is men 131 uur en 25 minuten onderweg geweest.

Verleden, heden en toekomst

Sprekend over de midwinter roofvogeltelling van 2010 zitten we al in het verleden. Er is arbitrair gekozen voor de beide perioden in het midden van de twee wintermaanden. De waargenomen aantallen in januari en februari vertoonden een grote mate van overeenkomst. Hoewel iedere telling een momentopname is, lijkt gezien

de getalsmatige overeenkomst van de waarnemingen in beide perioden, de keuze gerechtvaardigd om in de komende jaren met één telling te volstaan. Het grote aantal waarnemers uit alle zes afdelingen dat aan deze telling heeft meegewerkt, 54 in totaal, is op zich al een fantastisch resultaat.

Torenvalk - Jan van der Greef

Het bestuur van de Vogelwacht Utrecht heeft besloten tot een herhaling van de telling in 2011 en volgende jaren en hoopt dat niet alleen de waarnemers van 2010, maar nog meer enthousiaste mensen het veld in willen gaan. Gelukkig zijn er al diverse toezeggingen gedaan. Laat dit dan ook een uitdaging zijn voor minder of zelfs onervaren waarnemers. Mits zij zich laten begeleiden door ervaren waarnemers - die hun kennis en kunde met alle plezier willen delen - zullen zij door ons met open armen worden ontvangen. Tellingen in de komende jaren kunnen ons helpen meer gegevens te verzamelen over de keuze van een biotoop tijdens de winterperiode. Alle gegevens bieden ons wellicht inzicht in het verband tussen het aantal overwinterende roofvogels en het veranderende klimaat.

Literatuur

- Abel, G., M. van Vliet, W. Stoopendaal, L. de Bruijn, H.S. Lichtenbeld, P. de Nooijer & D. Korver-Benschop. Broedvogels in Nieuwegein. Waar hoeveel en trends, 2009.
- Abel, G., S. Braaksma, W. Stoopendaal, H.S. Lichtenbeld, L. de Bruijn. De vogels van Nieuwegein, vogels in een veranderend landschap. Vogelwacht Utrecht, Nieuwegein, 1999.
- Boele, A. Handleiding Punt Transect Tellingen project - herziene uitgave 1998 t.b.v. nieuwe waarnemers. CBS & SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 1998.
- Bijlsma, Rob G. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem, 1993.
- Bijlsma, Rob. Onze Roofvogels. Werkgroep Roofvogels Nederland, 1999.
- Bijlsma, R. Muizenpiek op komst. www.werkgroeproofvogels.nl, 2010.
- Bijlsma, Rob & Ulco Glimmerveen. Herkenning van roofvogels in het veld. Werkgroep Roofvogels Nederland, 2005.
- Bijtel, Herman J.V. van den. Van bos naar open veld. Vogelwacht Utrecht, 1990.
- Hoogenstein, Luc & Ger Meesters. Handboek van vogels van Nederland. Uitgeverij KNNV, 2009.
- Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut. www.knmi.nl, 2010.
- Mebis, Theodor en Daniel Schmidt. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en Voor-Azië. Vogelbescherming Nederland, 2006.
- Natuur- en Vogelwacht Culemborg (NVWC). www.nvwc.nl: Nieuws Roofvogeltelling 2010.
- SOVON Vogelonderzoek. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. KNNV Uitgeverij, 2002.
- Verkerk. Roofvogeltelling Hoekse Waard. www.roofvogels-hw.nl.
- Werkgroep Roofvogels Zeeland. www.roofvogelszeeland.nl.
- Wolters-Noordhoff. Grote Provincie Atlas Utrecht, 1989.